

INDUSTRIA 2

NIEUWSBULLETIN

nr. 2 | augustus 2007

Voor de tweede maal verschijnt Industria, het nieuwsbulletin van FIEN in Heemschut, op acht extra pagina's. Industria richt de schijnwerpers op industrieel erfgoed, in zeer ruime zin. Zo wordt dit maal aandacht besteed aan het Utrechtse rapport '20 vensters op ht industrieel erfgoed.'

Introductie

Heemschut-fotograaf Pim van Gelder (zie de foto's op deze pagina) ging kijken bij één van die vensters, de in onbruik geraakte tabaksschuren van Amerongen. Soms verscholen in het landschap staan deze herinneringen aan de ooit bloeiende tabaksindustrie van deze streek nog steeds mooi te zijn. Gelukkig is Amerongen er zuinig en vooral ook trots op. Zie pagina 46.

42 In de schijnwerpers

42 Agenda

43 Industrieel nieuws

48 Literatuur

In de schijnwerpers

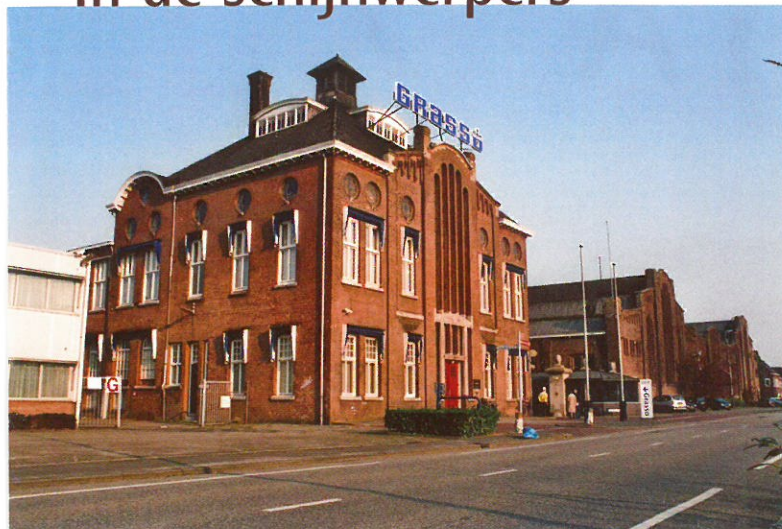

Foto 1: Den Bosch, Grassofabriek. Foto Marcel Overbeek

Grassofabriek te Den Bosch

Aan de westelijke stadsrand van den Bosch staat het imposante fabriekscomplex van de firma Grasso, fabrikant van koelapparatuur. Het fabriekscomplex met de bedrijfshallen en de directievilla annex kantoorgebouw vormt een belangrijk hoogtepunt in de industriecultuur van Den Bosch. De Grasso is ontstaan als een familiebedrijf.

In 1858 sticht Willem Grasso aan het Hint-hamereinde in Den Bosch een smederij, die al gauw uitgroeit tot een kleine machinefabriek waar stoom- en andere werktuigen worden vervaardigd. In 1896 wordt de fabriek verplaatst naar Vught, waar men in een bestaande fabriek vooral boter- en margarineapparatuur gaat fabriceren. Henri Grasso, de zoon van de oprichter besluit in 1911 terug te keren naar Den Bosch, waar hij een compleet nieuwe fabriek laat bouwen naar een ontwerp van de Bossche architect F. de Beer op het nieuwe industrieterrein ten westen van het station. De Beer ontwierp een indrukwekkend gebouwencomplex dat de welvaart en rijkdom van het bedrijf uitstraalt. Het fabriekscomplex op een terrein van 33.000 m² omvat drie langgerekte fabriekshallen in rijk gedecoreerde baksteenarchitectuur, een grote directievilla annex kantoorgebouw, een elektrische centrale

en een watertoren. De toegang naast de directievilla wordt gevormd door een smeedijzeren toegangshek.

Het interieur van de fabriekshallen bestaat uit een moderne geklonken staalconstructie, die in het midden van de hallen 15 meter overspant. De constructie wordt uitgevoerd door het Duitse staalbedrijf Wilhelm Helmes uit Barmen-Wicklinghausen. Na jaren van voorspoed komt het bedrijf in de crisisjaren in grote problemen. In 1937 verkoopt Henri Grasso het bedrijf aan de Haagse firma Van Heijst, specialist in verwarmingsapparatuur. Het kantoorgebouw en de fabriekshallen lopen in september 1944 zware oorlogsschade op bij de strijd om het Bossche station. Na 1945 wordt de schade hersteld en verkeren de gevels weer in de oorspronkelijke staat.

In 1991 wordt de Grasso overgenomen door het Duitse concern Gea. Anno 2007 worden achter de monumentale fabrieksgevels nog steeds op geavanceerde wijze koelapparatuur en compressieapparaten vervaardigd uit smeedijzer. De fabrieksgebouwen van de Grasso zijn op de rijksmonumentenlijst geplaatst vanwege de industrieel-archeologische waarde en het cultuurhistorisch belang van het complex binnen de Bossche bedrijfsgeschiedenis.

Agenda

Schoonhoven: Van Zilversmid tot fabrikant; vijf generaties Van Kempen 1819-1919.

In het zilvermuseum in Schoonhoven is tot 26 november een tentoonstelling te bezichtigen over de geschiedenis van de zilversmedenfamilie Van Kempen. De familie begon begin 19e eeuw met een winkel annex werkplaats in zilversmeedwerk in Utrecht. In 1851 wordt een pand gekocht aan de Oude Gracht waar met behulp van een stoommachine fabrieksmatig zilverwerk wordt geproduceerd. In 1858 vestigt het bedrijf zich in een nieuw monumentaal fabrieksgebouw in Voorschoten en groeit het bedrijf onder de naam 'Koninklijke Nederlandsche Fabrick van Gouden en Zilveren Werken' uit tot de grootste zilverfabriek van ons land. In 1919 fuseert het bedrijf met de Koninklijke Utrechtse fabriek van zilveren werken J.C. Begeer en Jac. Vos Et Co. uit Rotterdam, waarna de bekende onderneming 'Van Kempen en Begeer' ontstaat.

Door de toenemende welvaart in de tweede helft van de negentiende eeuw steeg de vraag naar gebruiks-zilver en bestek en dankzij de mechanisatie en introductie van moderne technieken kon de zilverindustrie grootschalig produceren. De firma Van Kempen hechtte veel waarde aan goede kwaliteit en zorgvuldige afwerking van de voorwerpen. De onderneming kreeg dan ook diverse onderscheidingen en werd leverancier van het Koninklijk huis. In de tentoonstelling wordt een beeld geschetst van de steeds groter wordende vraag naar zilver tussen 1819 en 1919. Bekende tekenaars als Gerard Willem van Dokkum en Hendrik Jacobus Valk waren verantwoordelijk voor de vaak verrassend moderne vormgeving van het zilver dat sinds de jaren zestig van de vorige eeuw werd geproduceerd.

Foto 2: Bedum, directeurswoning zuivelfabriek.
Foto Marcel Overbeek

Groningen

Bedum - De voormalige directeursvilla van de zuivelfabriek aan het Boterdiep WZ in Bedum wordt met sloop bedreigd. De eigenaar van de zuivelfabriek, Friesland Foods Domo wil de villa slopen vanwege logistieke redenen. De Historische Vereniging Gemeente Bedum en de Bond Heemschut Groningen hebben in december 2006 een gesprek gevoerd met de directie van de locatie Bedum over het behoud van de villa. In juni 2006 is door de gemeente Bedum een sloopvergunning afgegeven voor de villa, waartegen helaas geen bezwaar is aangetekend. In mei 2007 zijn de ramen van het leegstaande pand dichtgetimmerd en zijn er hekken om geplaatst.

De directievilla werd in 1931 gebouwd naar een ontwerp van de gebroeders Wierenga, deze architecten hebben in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw verschillende bedrijfspanden gebouwd in het noorden. De villa in Bedum is een bijzonder gaaf voorbeeld van een rijk gedetailleerde directeurswoning met neobarokke stijlkenmerken. Het is moeilijk voor te stellen dat dit bijzonder fraaie pand indertijd niet is opgenomen in het monumentenselectieproject (MSP).

Groningen - Steeds meer buiten gebruik geraakte oude graansilo's krijgen een nieuwe bestemming. Ook voor de graansilo van de Aan- en Verkoop Coöperatie Meppel (ACM)

aan de Friesestraatweg in Groningen bestaan plannen voor een nieuwe bestemming. Het complex van de ACM bestaat uit diverse silo's en bedrijfshallen. Het oudste deel is een lage bakstenen loods uit 1951. Daarnaast staat een hoge betonnen graansilo uit de jaren vijftig. Woningbouwvereniging 'In' heeft een plan gemaakt om in het complex een combinatie te realiseren van wonen en werken. Het behoud van de silo als belangrijk stedenbouwkundig element past in het bestemmingsplan voor het gebied dat door de gemeente is opgesteld. Er is een voorlopig ontwerp gemaakt voor de herbestemming van het silocomplex door architectenbureau 'Daad' uit Beilen.

Drenthe

Vries - De gebouwen van de voormalige zuivelfabriek aan de Tynaarlosestraat in Vries zullen in 2008 worden gesloopt. Op de plaats van de fabriek is een nieuwe woonwijk gepland, waar circa veertig appartementen zullen verrijzen. De voormalige zuivelfabriek van Vries werd in 1896 als Coöperatieve zuivelfabriek "de Vooruitgang" opgericht. In 1972 moest de zuivelfabriek als gevolg van schaalvergroting en fusies de productie beëindigen. De gebouwen werden daarna herstemd als bedrijfsruimte voor allerlei bedrijven, zoals een houthandel. Het fabriekscapex is in de loop der jaren diverse keren uitgebreid en gemoderniseerd. Tot de oudste gebouwen behoren een bedrijfshal

Industrieel nieuws

Foto 3: Kampen, schep- en radstoomgemaal Broeken en Maten.
Foto Marcel Overbeek

in baksteen uit de jaren vijftig en een hoge fabrieksschoorsteen uit dezelfde periode. Met de sloop van de schoorsteen verdwijnt een der laatste oude fabrieksschoorstenen in Drenthe.

Overijssel

Kampen - Het laatste nog bestaande schep- en radstoomgemaal van Overijssel staat aan de Flevoweg ten westen van Kampen. Het schep- en radgemaal 'Broeken en Maten' werd oorspronkelijk in 1865 gebouwd voor de afwatering van de polder Broeken en Maten. Het complex bestaat uit een machinegebouw, met een groot dubbel ijzeren schep- en rad aan de buitenzijde, een sluiskolk en een machinistenwoning.

In 1929 werd het gemaal geëlektrificeerd en werd de schoorsteen gesloopt. In 1945 werd het gemaal zwaar beschadigd tijdens de gevechten rondom de bevrijding van Kampen. Het muurwerk en de machines werden grotendeels verwoest en weer opgebouwd in een sobere stijl. De machinistenwoning en de schep- en radraden bleven ongedeerd. In 1991 werd het gemaal buiten bedrijf gesteld na de voltooiing van het nieuwe 'Flevogemaal', en trad het verval in. De kolk groeide dicht, en de ijzeren schep- en radraden werden door roestvorming ernstig aangetast. Door een particulier initiatief is het gemaal van de ondergang gered. De twee zonen van de laatste machinist, Gerrit en Herbert ten Hove kochten het gemaal in 2001

Industrieel nieuws

Foto 4: De bijzondere bruggen van Raalte, met de Enkbrug (midden) en de Daggertbrug (rechts)
Foto's Pim van Gelder

voor 120.000 gulden van het waterschap Groot-Salland.

De broers begonnen in eigen beheer met het herstel van de gevels van het gemaal, de elektromotor en de deels gietijzeren schepraderen. Het voormalige ketelhuis werd ingericht als bezoekersruimte en expositieruimte. Omdat het complex inmiddels op de rijksmonumentenlijst was geplaatst, hield de Rijksdienst voor Monumentenzorg toezicht bij de uitvoering van de restauratieplannen.

Op 9 september 2006 werd het gemaal officieel weer in gebruik gesteld door de gedeputeerde voor Cultuur van Overijssel, Theo Rietkerk. Na de restauratie is het gemaal af en toe weer in werking, zodat de schepraderen weer kunnen draaien.

Raalte - Voor het herstel van vijf ophaalbruggen over het Overijssel Kanaal in de gemeente Raalte is een reconstructieplan opgesteld door de gemeente. De ophaalbruggen verkeren in slechte staat. Sinds de sluiting van het kanaalvak Deventer-Raalte wordt er geen onderhoud meer aan de bruggen gepleegd. De kanaalzone in het centrum van Raalte met twee ophaalbruggen en de voormalige, in hout opgetrokken loodsen van de kanaalwerf is inmiddels aangewezen als gemeentelijk monument. De oudste brug in het centrum van Raalte is de Enkbrug, een geklonken stalen ophaalbrug uit de jaren dertig van de vorige eeuw. Deze brug is na 1945 overgebracht van Hankate

(bij Ommen) naar Raalte. Ten zuiden van Raalte liggen de overige bruggen, waarvan de Zonnenbergerbrug de oudste is. Deze smalle stalen ophaalbrug is oorspronkelijk in 1915 gebouwd als trambrug over de Zuid-Willemsvaart in Helmond. Ook deze brug is na 1945 door de Kanaalmaatschappij overgebracht naar Raalte, ter vervanging van een oudere houten vlotbrug.

De gemeente Raalte denkt voor het herstel van de vijf bruggen een bedrag van € 640.000 nodig te hebben, dat voor een deel uit Europese subsidies zal worden gefinancierd. Ook de provincie Overijssel heeft een financiële bijdrage toegezegd, vanwege het cultuurhistorisch belang van de bruggen en naar aanleiding van het 150-jarig bestaan van het kanaal in 2008. Het kanaalvak Deventer-Raalte -Lemelerveld werd in 1854-1858 gegraven als zijtak van het Overijssels kanaal dat liep van Zwolle naar Almelo.

Zwolle - In het voorjaar van dit jaar zijn de fabrieksgebouwen van de voormalige zeepfabriek 'de Fenix' in de Kamperpoortwijk gesloopt. Slechts een bedrijfsgebouw is voorlopig gespaard: het kantoorgebouw 'Lankhorst' aan de Lijnbaan. De welstands- en monumentencommissie van de gemeente Zwolle is van mening dat het in baksteen opgetrokken kantoorpand een fraai voorbeeld is van wederopbouwarchitectuur uit de jaren vijftig. Men zou het pand graag een nieuwe functie willen

geven, bijvoorbeeld als gezondheidscentrum. Helaas is het pand niet toegankelijk voor mindervaliden, zodat deze oplossing niet haalbaar lijkt.

De projectontwikkelaar van het terrein, DLH houdt de mogelijkheid open dat het kantoorgebouw toch gesloopt wordt als een herbestemming niet realiseerbaar is. De welstands- en monumentencommissie wil dat er een waardestelling wordt gemaakt naar de bouwhistorische waarde van het kantoorgebouw.

Gelderland

Culemborg - De uit 1911 daterende watertoren van Culemborg is te koop. De watertoren met het bijbehorende pompstation is in 2005 buiten bedrijf gesteld na de voltooiing van een modern pompstation. De eigenaar van het complex, waterleidingbedrijf Vitens zoekt al enige tijd naar een nieuwe eigenaar, die de watertoren een geschikte vorm van herbestemming kan geven. De Culemborgse watertoren is 35 meter hoog en heeft een ronde bakstenen schacht, die op de begane grondverdieping wordt verstevigd door bakstenen steunberen. Boven de ingang is in een gevelsteen het wapen van Culemborg uitgebeeld. Het uitkragende bakstenen reservoirsteeldeel is in 1977 voorzien van een moderne stalen mantel, omdat de bakstenen reservoirsteel in slechte staat verkeerde.

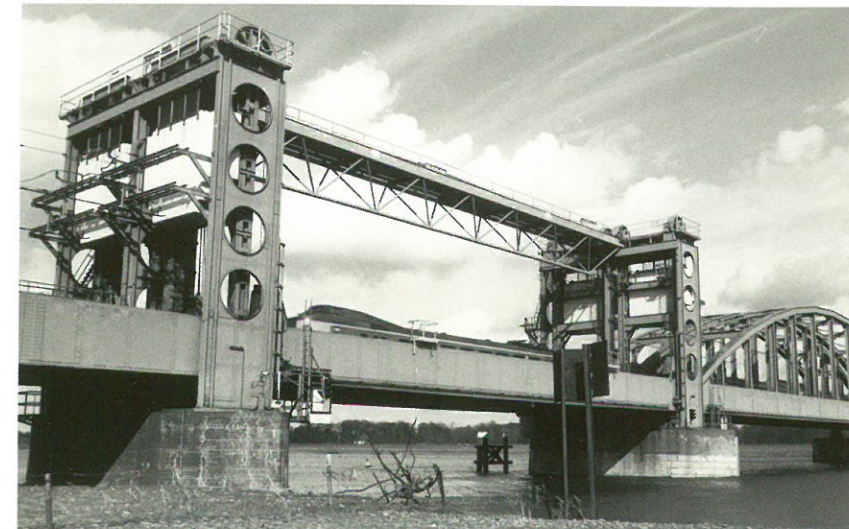

Foto 5: Hattem, IJsselspoorbrug.
Foto Marcel Overbeek

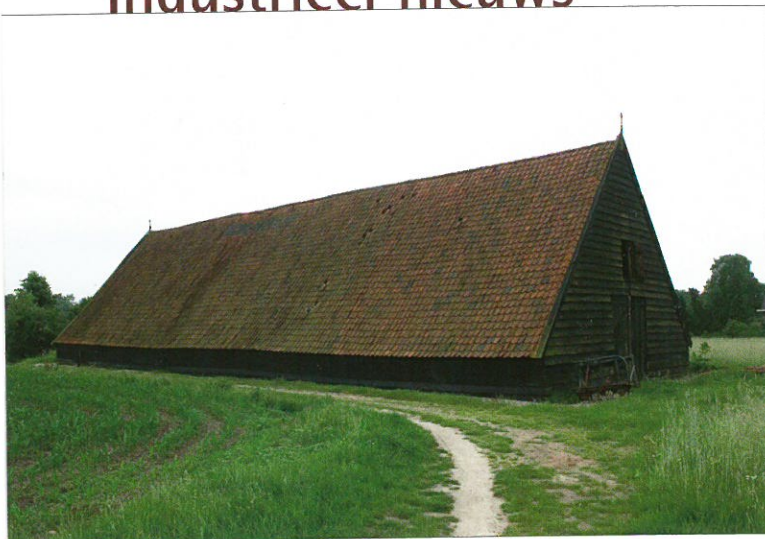
Hattem - Nog dit jaar wordt begonnen met de voorbereidingen voor de bouw van een nieuwe spoorbrug over de IJssel tussen Hattem en Zwolle. De brug is noodzakelijk vanwege de komst van de Hanzelijn, een spoorlijn die in 2013 Lelystad met Zwolle zal verbinden. De nieuwe betonnen spoorbrug zal zeventien meter hoog boven de rivier komen te liggen, mede vanwege de eisen die tegenwoordig aan een vrije doorvaarthoogte worden gesteld. De brug wordt op Rijnvaarthoogte gebracht, een internationale norm voor bruggenbouw die de scheepvaart zoveel mogelijk vrije doorgang moet garanderen. De afgelopen jaren is vooral vanuit het Gelderse Hattem veel verzet gerezen tegen de bouw van de nieuwe, hooggelegen spoorbrug. Volgens de tegenstanders zal de brug in ernstige mate het IJssellandschap aantasten. Hattem heeft gepleit voor de aanleg van een spoortunnel onder de IJssel door, maar dit voorstel is niet overgenomen door de Tweede Kamer, die al in 2004 heeft gekozen voor deze nieuwe spoorbrug. De bestaande brug, die in 1862-1868 is aangelegd in de spoorlijn Amersfoort-Zwolle, ligt veel lager dan de geprojecteerde nieuwe brug en is daardoor nauwelijks een verstorend element in het fraaie natuurgebied van de IJssel met de uiterwaarden. De oude IJsselspoorbrug werd gebouwd als een vaste brug met een draaibaar middengedeelte. De brug werd in 1938 ingrijpend gemoderniseerd en verbouwd tot een stalen hefbrug. Van

de oorspronkelijke brug zijn nog de bakstenen pijlers overgebleven. In het landhoofd aan de Gelderse zijde is een grote gedenksteen ingemetseld, met de vermelding van de eerste steenlegging op 7 oktober 1862 door minister Thorbecke van binnenlandse zaken. Enkele gemeenteraadsfracties in Zwolle hebben bij het college van B & W in Zwolle aangedrongen op het behoud van waardevolle elementen van de oude brug zodra deze zal worden gesloopt.

Velp - Tussen Velp en de rivier de IJssel staat aan de Lathumse Veerweg het voormalige stoomgemaal 'De Volharding'. Dit kleine in baksteen opgetrokken gemaal werd in 1875 gebouwd voor de afwatering van het water uit de polder de Velperwaarden. In 1928 werd het gemaal geëlektrificeerd en werd de schoorsteen afgebroken. In de voorgevel van het gemaal herinneren twee grote gedenksteden aan de stichting en de elektrificatie van het gemaal. In oktober 2006 is het oude gemaal buiten bedrijf gesteld door de bouw van een nieuw, modern gemaal met een grotere afvoer capaciteit. Het nieuwe gemaal "Velperwaarden" is direct naast het oude geplaatst. Om het nieuwe gemaal goed in te passen in het landschap, is het gebouw half in de dijk gebouwd. Het is nog onbekend wat er met het oude gemaal gaat gebeuren.

Wapenveld - Na 123 jaar in bedrijf te zijn geweest zal de papierfabriek 'Berghuizen' bij Wapenveld komend najaar worden gesloten. Het Finse moederconcern Stora Enzo besloot hiertoe vanwege de te geringe winstmarges van de fabriek. De geschiedenis van de papierfabriek in Wapenveld gaat terug tot 1838, toen de Heerder papiermaker Lubbertus van Gerrevink langs het Apeldoorns Kanaal ter hoogte van de buurtschap Berghuizen de eerste mechanische papierfabriek van Gelderland vestigde. In de eerste jaren wordt naast de stoomkracht nog gebruik gemaakt van waterkracht via een waterrad. In 1884 gaat de papierfabriek failliet en wordt het bedrijf overgenomen door de papiermakersfamilie Cramer uit het Twentse Ootmarsum. De familie Cramer bezit in Ootmarsum een papierwatermolen, en ziet in Wapenveld mogelijkheden om het bedrijf verder uit te bouwen. De ligging van de fabriek aan het Apeldoorns Kanaal betekende gunstige aan- en afvoermogelijkheden per schip. Ook krijgt de fabriek in 1885 een aansluiting op de spoorlijn Apeldoorn-Hattem. Cramer bouwt de fabriek uit tot een grote onderneming met diverse papiermachines. In 1962 gaat het bedrijf een fusie aan met Van Gelder Papierfabrieken. Na de ondergang van het van Gelderconcern in 1982 gaat de Berghuizer papierfabriek weer als zelfstandige onderneming verder. Het Finse concern Stora Enzo neemt de fabriek in 1989 over.

Industrieel nieuws

Tabaksschuren in Amerongen herinneren aan de ooit bloeiende tabaksindustrie.
Foto's Pim van Gelder

Door modernisering is van het oude fabriekscomplex nog maar weinig overgebleven. Markant is de enorme betonnen fabrieksloods uit de jaren vijftig met een open kopgevel, direct grenzend aan het Apeldoorns Kanaal. Via deze loods konden de gereedgekomen papierrollen via een kraanbaan in vrachtschepen worden geladen. Na de sluiting van het kanaal voor de scheepvaart in 1972 verviel deze laad- en losfunctie. Naast de loshal staat het oude kantoorgebouw uit 1940. Het is een karakteristiek bakstenen pand met hoge strakke rechthoekige stalen ramen.

Utrecht

Eind 2006 is in Amersfoort het rapport *20 vensters op het industrieel erfgoed van de provincie Utrecht* gepresenteerd. Dit rapport is in opdracht van de provincie gemaakt door de Utrechtse Stichting voor het industrieel Erfgoed (USINE), met als doel te komen tot een beredeneerde lijst van 'toppers', die een goed beeld geven van het nog aanwezige industrieel erfgoed in de provincie. Om tot een verantwoorde keuze te kunnen komen is een veel bredere groslijst gemaakt van alle bekende industriële objecten en complexen in Utrecht. Deze uit circa 1100 elementen bestaande basisinventarisatie is, gerangschikt per gemeente, in het rapport opgenomen. Vervolgens is er een proefselectie gemaakt, de Top 100, en is hieruit een Top 20 geselecteerd, de 'vensters'.

In de selecties is ook aandacht voor gebouwen en objecten uit de periode van de Wederopbouw en voor militaire gebouwen. Het rapport is bedoeld als bijdrage voor het maken van verantwoorde beleidsafwegingen met betrekking tot het industriële erfgoed. Bij de gebiedsgerichte selectie is vooral gekeken in hoeverre industrieel erfgoed typerend is of was voor de identiteit van de onderscheiden regio's. Een aantal voorbeelden uit deze lijst: ensemble Merwedekanaal, stad Utrecht, tabaksschuren/tabaksindustrie in Amerongen, en agrarische industrie langs de spoorlijn Amersfoort-Rhenen (Leusden, Woudenberg).

Het rapport *20 vensters op industrieel erfgoed in de provincie Utrecht* is geschreven door de Utrechtse historicus Kees Volkers. Het rapport bevat een uitgebreide beschrijving van de twintig deelgebieden, en daarnaast een inventarisatie van alle geïnventariseerde gebouwen en objecten, gerangschikt per gemeente. Het rapport is uitgebreid geïllustreerd met historische zwart-wit en actuele kleurenfoto's. "20 vensters" is qua opzet en compleetheid een uitstekend voorbeeld van een gebiedsgewijze inventarisatie van industrieel erfgoed. Het is te wensen dat dit voorbeeldige rapport wordt gevolgd door soortgelijke initiatieven in andere provincies.

Zuid-Holland

Leiden - Het voormalige fabriekscomplex van de firma Tieleman & Dros aan de Middelste-gracht zal worden opgeknapt en gerestyled. Het fabriekscomplex werd in 1877 gebouwd als conservenfabriek naar een ontwerp van W.C. Mulder. In 1955 werd de fabriek gesloten en werden de bedrijfsgebouwen als opslagruimte gebruikt. In 1986 werd het fabrieksgebouw verbouwd tot een bedrijfsverzamelgebouw.

Bij de verbouwing werden waardevolle delen van het interieur, zoals een kapconstructie weggetimmerd achter systeemplafonds. Bij de komende opknapbeurt zal het gewelfde plafond weer zichtbaar worden gemaakt en voorzien van lichtarmaturen. In het trappenhuis zullen muurschilderingen worden aangebracht, met afbeeldingen die zijn gebaseerd op historische foto's van de fabriek en de fabrieksarbeiders. Deze foto's zijn gevonden in de collectie van het Regionaal Archief te Leiden. Elders in de fabrieksgebouwen zullen tegeltableaus worden geplaatst, waarop beelden zijn weergegeven van fabrieksarbeiders uit het verleden. De opknapbeurt van het fabrieksinterieur zal midden dit jaar gereed zijn. Ook het exterieur van de fabriek zal worden opgeknapt: het metselwerk van de buitenmuren zal opnieuw worden gevoegd.

Foto: Leiden, voormalige conservenfabriek Tieleman Et Dros.
Foto Marcel Overbeek

Rotterdam - Het Historisch Museum Rotterdam lanceerde eind vorig jaar een nieuwe website, speciaal gericht op de collectie Bedrijf en Techniek van het museum. In Rotterdam wordt al eeuwenlang van alles verhandeld, geproduceerd en vervoerd. De collectie Bedrijf en Techniek telt rond tienduizend voorwerpen van zeer uiteenlopende aard. De grondslag voor de verzameling werd aan het begin van de twintigste eeuw gelegd door de toenmalige museumdirecteur Hoynk van Papendrecht.

Niet alleen producten, maar ook gereedschappen werden verzameld. Van sommige bedrijven werd zelfs de complete inventaris overgenomen. In de jaren negentig begon het museum met de beschrijving van de collectie, en werd ook een onderzoek gestart naar de geschiedenis van de ruim tachtig bedrijfstakken waaruit de voorwerpen afkomstig zijn. Om de collectie voor een breed publiek te ontsluiten, is gekozen voor een website. Vele kleine en middelgrote bedrijven, waarvan sommige al lang zijn verdwenen, zijn opgenomen in de website, evenals de grotere ondernemingen met bekende namen als Jamin, Henkes, Van Berkel, Oranjeboom, Shell, Molyn en Van Nelle. Van dit laatste bedrijf is onlangs het bedrijfsarchief overgenomen van houdstermaatschappij Sara Lee/Douwe Egberts.

www.bedrijfshistorierotterdam.nl

Valkenburg: In het duingebied bij het Zuid-Hollandse Valkenburg is het Nationaal Smalspoormuseum gevestigd. Via een railcomplex, gelegen bij het Valkenburgse Meer worden regelmatig ritten door vrijwilligers georganiseerd met historisch smalspoormaterieel. Op 26 maart is de eerste paal officieel geslagen voor de bouw van een nieuwe locomotievenloods voor het rollend materieel van het Smalspoormuseum. Met de bouw van deze loods wordt een belangrijke nieuwe stap gezet in de realisatie van het Smalspoor-buitenmuseum. De stoomlocomotievenloods is ontworpen als een replica van een soortgelijke loods van de Stoomtrammaatschappij Zutphen-Emmerik in Doetinchem. Het ontwerp is verzorgd door het architectenbureau Noorderlicht uit Delft. De bouw gaat uitgevoerd worden door de Katwijkse Bouwmaatschappij en de vrijwilligers van het museum. De bakstenen loods zal met drie sporen ruimte bieden aan de collectie smalspoorlocomotieven van het museum. Als alles mee zit zal de loods in september in gebruik worden genomen. Het museum is van 17 mei t/m 30 september voor het publiek toegankelijk.

www.smalspoormuseum.nl

Noord-Brabant

Boekel - Een van de oudste boterfabriekjes van Noord-Brabant krijgt een nieuwe bestemming als onderdeel van het Boerenbondsmuseum in Gemert. Het fabriekje is in 1899 als handkrachtboterfabriek gebouwd door de Coöperatieve Handkracht Boterfabriek van de Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond. In 1913 werd de fabriek buiten bedrijf gesteld door de in gebruikname van een nieuwe stoomzuivelfabriek in Boekel. Tot 1949 bleef de oude fabriek in gebruik als pakhuis voor de Christelijke Boerenbond, in de jaren daarna trad het verval in. In het eenvoudige bakstenen pand waren een bedrijfsruimte, een kantoortje en een rookruimte aanwezig. De met de hand bereide boter werd in boterkelders onder het gebouw opgeslagen.

Het vervallen pand werd in september 2006 zorgvuldig gedemonteerd door vrijwilligers van het Boerenbondsmuseum. Het is de bedoeling om het boterfabriekje dit jaar in het Boerenbondsmuseum te herbouwen, met een complete inventaris om opnieuw boter te kunnen maken voor de bezoekers van het museum.

Literatuur

Ellen Holleman & Remco Reijke:
HEMBRUGTERREIN; HET VERLEDEN,
HEDEN, TOEKOMST.
Wormer, uitgeverij Noord-Holland,
2006. 120 blz., ill., lit.opg.
ISBN 90-78381-02-7. Prijs: € 20

Het Hembrugterrein is een gebied dat ingesloten ligt tussen de rivier de Zaan en het Noordzeekanaal. Het 43 hectaren grote terrein was tot 2003 in gebruik bij munitiefabriek Eurometaal. In 1895 werd op dit terrein aan het Noordzeekanaal de munitiefabriek van de Rijks Artillerie-inrichtingen(RA) gevestigd. Deze onderneming ressorteerde onder het Ministerie van Oorlog. De keuze van deze locatie werd mede bepaald door de situering van het terrein binnen de Stelling van Amsterdam, een bewuste militair-strategische keuze. In de periode 1895-1900 werden een munitiefabriek, een werkplaats voor wapens en diverse magazijnen gebouwd. Aan de noordzijde van de fabriek werd een uitgestrekt terrein aangelegd voor het testen van munitie en wapens. Vanaf 1912 kreeg het bedrijf de naam "Staatsbedrijf der Artillerie-inrichtingen". In de loop der jaren werd het fabrieksterrein regelmatig uitgebreid en ontstond een rijk gevarieerd en voor

Nederland uniek industrieel ensemble. Vanwege de ligging naast de in 1983 gesloopte Hembrug staat het terrein ook bekend onder de naam "Hembrugterrein".

Sinds de sluiting van Eurometaal in 2003 ligt het fabrieksterrein er verlaten bij. Er worden plannen ontwikkeld om het terrein en de gebouwen een nieuwe bestemming te geven. Een aantal bedrijfsgebouwen uit de periode 1896-1940 zijn op de lijst van Rijksmonumenten geplaatst.

In opdracht van de Stichting Nieuw Hembrugterrein is dit boek uitgegeven, waarvan het leeuwendeel bestaat uit een hoofdstuk met prachtige kleurenfoto's van de fotograaf Ge Dubbelman. Alle markante bedrijfsgebouwen, bunkers en opslagplaatsen worden in beeld gebracht. In een inleidend hoofdstuk wordt de geschiedenis van het Hembrugterrein en de munitiefabriek beschreven. Naast de bouwhistorische waarden van de bedrijfsgebouwen wordt ook aandacht besteed aan de natuurwaarden van het terrein. In een afsluitend hoofdstuk worden diverse herbestemmingsplannen voor het gebied gepresenteerd. Onder andere zijn er plannen voor een woonwijk en een gevangeniscomplex.

ERFGOED DAT BEWEEGT! WAARDERING VAN DE MOBIELE COLLECTIE NEDERLAND.
Amsterdam, uitgeverij Planplan, 2006.
168 blz. ill. full color.
ISBN 9076092427. Prijs: € 17,50.

Nederland is altijd een land geweest van handel en transport. Een resultaat hiervan is de indrukwekkende verzameling mobiel erfgoed die ons land kent. Bekende voorbeelden zijn de bruine vloot van oude schepen, de vliegtuigen van vliegtuigbouwer Fokker en de collectie rollend materieel van tram- en spoorwegstichtingen. Ook de collectie klassieke auto's in Nederland is van grote betekenis. De Mobiele Collectie Nederland is een waardevol deel van ons erfgoed, maar komt pas de laatste jaren meer onder de aandacht van publiek en overheid. In opdracht van de staatssecretaris voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten is een waardestellend

kader voor mobiel erfgoed ontworpen. Met dit kader kan de cultuurhistorische waarde van een auto, schip, vliegtuig of trein worden beschreven. De registratie is nodig om aanvragen in het kader van subsidieregelingen voor mobiel erfgoed te kunnen beoordelen. Het boek "Erfgoed dat beweegt!" geeft in woord en beeld een fascinerend beeld van de veelzijdige en brede mobiele verzamelingen in Nederland. Er worden niet alleen prachtige objecten beschreven, maar ook wordt aandacht besteed aan de passie van mensen die zich voor mobiele collecties en het verzamelen ervan inzetten. Dankzij hun inzet zijn duizenden schepen, vliegtuigen, auto's, treinen en trams van de schroothoop gered en na restauratie weer tot leven gewekt. Het boek is een gezamenlijke uitgave van de Stichting Instituut Collectie Nederland en de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten.

Het Hembrugterrein
bij Zaandam.
Foto Ge Dubbelman

Colofon Industria in Heemschut

Industria is de nieuwsbrief van de Stichting Federatie Industrieel Erfgoed Nederland (FIEN). FIEN zet zich sinds 1984 in voor het behoud van industrieel erfgoed in Nederland. Bij FIEN zijn 65 lokale en regionale stichtingen en verenigingen aangesloten.

Website
www.industrieel-erfgoed.nl

Redactieadres Industria
Redactie Industria
p/a Marcel Overbeek
Noteboomstraat 61
8021 WR Zwolle

Mailadres
industria@industrieel-erfgoed.nl